

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-9-85-50>

УДК 343.983.7

Єспринцева І.О.

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ ГЕНЕТИЧНИХ ОЗНАК ЛЮДИНИ

Анотація. Судова генетика стала важливим ресурсом для кримінального розслідування та збору доказів у межах розслідування кримінального правопорушення для судових систем по всьому світу. Актуальним аспектом використання судової генетики в системі кримінального правосуддя є створення та розширення централізованих національних баз даних, що містять генетичні профілі, які встановлюються і зберігаються відповідно до критеріїв, визначених у законодавстві кожної країни. Важливим аспектом є можливість використання криміналістичних обліків генетичних ознак людини з інформаційно-пошуковими автоматизованими системами. Автоматизовані обліки призначені для накопичування та зберігання отриманих в процесі дослідження даних, з метою подальшої перевірки шляхом порівняння їх з тими даними, що вже зберігаються в базі. Автоматизований облік генетичних ознак людини функціонує на центральному та обласних рівнях. Статтю присвячено аналізу актуальних питань криміналістичних обліків генетичних ознак людини. Досліджено та виявлено переваги, недоліки та перспективи зазначених обліків.

Ключові слова: криміналістичні обліки генетичних ознак людини, ДНК-профіль, генетична ідентифікація, ДНК-облік, розслідування злочинів.

Yerpynseva Iryna

Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine

CURRENT ISSUES OF CRIMINAL ACCOUNTING OF HUMAN GENETIC TRAITS

Summary. Forensic genetics has become an important resource for criminal investigations and gathering evidence as part of criminal investigation for judicial systems all over the world. The aim of molecular-genetic examination is to establish human genetic traits in objects of biological origin. An important aspect of the use of forensic genetics in the criminal justice system is the creation and expansion of centralized national databases containing genetic profiles, which are established and stored in accordance with the criteria defined in the legislation of each country. Also an important aspect is the possibility of using forensic records of human genetic traits with automated information retrieval systems. Forensic accounting is designed to accumulate and store data obtained during the study, in order to further verify by comparing them with the data already stored in the database. Forensic accounting of human genetic traits operates at the central and regional levels. Forensic records of human genetic traits (DNA profiles) are now increasing in various parts of the world to support the justice system. But nowadays discussions about human genetic databases are controversial due to their imperfections, legal irregularities and the possibility of intrusion into a person's privacy. The creation of forensic records of human genetic traits facilitated the genetic analysis of biological samples obtained at the crime scene, which greatly simplified the work of investigators. They have got a reliable tool that allows them to identify the perpetrator or his victim, extract incontrovertible evidence and solve crimes. For the effective use of this method, it is necessary to take care, first of all, of the legal and logistical framework that will ensure the effective functioning of DNA records and provide the ability to securely store and use accounting information solely in the interests of combating crime. The article is devoted to the analysis of topical issues of forensic records of human genetic traits. The advantages, disadvantages and prospects of these accounts are researched and revealed.

Keywords: forensic records of human genetic traits, DNA profile, genetic identification, DNA accounting, crime investigation.

Постановка проблеми. Судова генетика стала важливим ресурсом для кримінального розслідування та збору доказів у межах розслідування кримінального правопорушення для судових систем по всьому світу [1]. Завданням молекулярно-генетичної експертизи є установлення генетичних ознак людини в об'єктах біологічного походження. Для судово-медичної практики найбільш важливим є можливість надавати висновки з певною ймовірністю про належність біологічних слідів конкретній особі, що дає змогу ідентифікувати, насамперед, підозрюваних у скоєнні тяж-

ких злочинів – вбивств, спричиненні тілесних ушкоджень тощо, а також встановлювати невпізнаних осіб (померлих, хворих на амнезію) при наявності зразків, належність яких відома [2], встановлювати генетичну статево-належність особи, що залишила слід [3].

Актуальним аспектом використання судової генетики в системі кримінального правосуддя є створення та розширення централізованих національних баз даних, що містять генетичні профілі, які встановлюються і зберігаються відповідно до критеріїв, визначених у законодавстві кожної країни [1].

Криміналістичні обліки генетичних ознак людини (ДНК-профілів) сьогодні збільшуються в різних регіонах світу для підтримки діяльності системи судового правосуддя, але сьогодні дискусії, щодо баз даних генетичних ознак людини, є суперечливим через їх недосконалість, законодавчу неврегульованість та можливість вторгнення в приватне життя особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На монографічному рівні такі науковці, як В.В. Бирюков, А.Е. Волкова, Е.А. Разумков та деякі інші, досліджували правові засади створення та функціонування криміналістичних обліків. Однак питання функціонування криміналістичних обліків генетичних ознак людини недостатньо досліджені.

Метою статті є аналіз актуальних питань криміналістичних обліків, виявлення недоліків та перспектив криміналістичних обліків генетичних ознак людини.

Виклад основного матеріалу. Процес створення криміналістичних баз даних з генетичними профілями почався в середині 1990-х років. Перша судово-генетична база даних була створена в Англії та Уельсі в 1995 році. Їх приклад наслідували такі країни, як Нідерланди (1997 рік), Австрія (1997 рік) та Німеччина (1998 рік). За оцінками, в даний час у 69 країнах світу працюють бази даних цього типу, і принаймні 34 країни починають процес впровадження своєї власної бази даних (Інтерпол, 2016 р.; Прейнзак і Аронсон, 2015 р.) [1]. У зв'язку з викладеним вище, можна простежити, що перспективи та проблеми, що виникають під час використання баз даних генетичних ознак людини в контексті кримінального розслідування, є спільними.

В Україні даний метод ідентифікації особи в Експертній службі МВС почав працювати з 90-х років у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі. Важливим аспектом є можливість використання криміналістичних обліків генетичних ознак людини з інформаційно-пошуковими автоматизованими системами. Автоматизовані обліки призначені для накопичування та зберігання отриманих в процесі дослідження даних, з метою подальшої перевірки шляхом порівняння їх з тими даними, що вже зберігаються в базі. Автоматизований облік генетичних ознак людини функціонує на центральному та обласних рівнях.

На прикладі центрального обліку генетичних ознак людини (далі – ЦОГОЛ) Експертної служби МВС України, розглянемо функціонування обліків генетичних ознак людини та принцип поміщення ДНК-профілів до обліку. Облік складається з оперативно-пошукових колекцій, які ведуться відповідно в ДНДЕКЦ та НДЕКЦ [4].

Оперативно-пошукові колекції формуються з ДНК-профілів:

- осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, взятих під варту, засуджених у випадку їх добровільної згоди;
- біологічних слідів, вилучених при огляді місця події, у тому числі за фактами безвісного зникнення осіб, проведення інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;
- невпізнаних трупів [5];
- для подальшої перевірки в автоматичному режимі для ідентифікації особи. Організаційні

засади функціонування автоматизованого обліку генетичних ознак людини визначаються Інструкцією з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС затвердженої наказом МВС України від 30.09.2009 р. № 390 [5].

Обліку підлягають ДНК-профілі, отримані за допомогою генетичних аналізаторів та визначені за рядом стандартних систем маркерів (локусів), які є єдиними для експертних лабораторій відповідно до рекомендацій Європейської мережі науково-криміналістичних установ [6].

Що стосується самих локусів, то європейський стандартний набір зараз включає 15 локусів STR: FGA, TH01, vWA, D3S1358, D8S1179, D18S51, D21S11, D2S441, D10S1248, D22S1045, D1S1656, D12S391, D16S539, D2S1338 та D19S433. Вищезазначена американська програма CODIS довгий час орієнтувалася на 13 обов'язкових локусів: CSF1PO, FGA, TH01, TPOX, vWA, D3S1358, D5S818, D7S820, D8S1179, D13S317, D16S539, D18S51 та D21S11 [5]. Як видно з перерахування, деякі з них не перетинаються.

Ця загальноприйнята система локусів, дозволяє на міжнародному рівні об'єднувати групи нерозкритих справ за допомогою генетичних криміналістичних обліків. Так як, злочинці «не дотримуються географічних меж», при скоєнні кримінальних правопорушень, бази даних ДНК-профілів дають змогу робітникам правоохоронних органів, об'єднати сліди та ідентифікувати злочинця. Злочини вчинені у Америці можуть бути пов'язані з діями, вчиненими у Німеччині, але при ефективній роботі національних баз ДНК, затримка злочинця є реалістичною. Створення комунікації між світовими криміналістично-генетичними базами, дозволяють відстежити біологічні сліди злочинця по всьому світу та ідентифікувати їх. Наприклад, така резонансна справа: безвісне зникнення неповнолітньої Діани Хріненко, яке мало місце 24.08.2018 року в селі Суботці Знамянського району Кіровоградської області. Останки розшукованої були виявлені в березні 2019 року. Для ідентифікації тіла проведено ряд експертиз, в тому числі молекулярно-генетична експертиза (ДНК). У серпні 2019 року, в рамках міжнародного співробітництва в м. Познань (Польща) був затриманий підозрюваний у вбивстві Діани Хріненко громадянин Н [7]. У зв'язку з викладеним вище, надзвичайно актуальним та перспективним, є питання міжнародного розшуку злочинців шляхом застосування обліків генетичних ознак людини.

Крім того, слід зазначити, що своєчасна та точна робота ЦОГОЛ, дозволяє ідентифікувати у великій кількості невпізнані трупи людей, які загинули під час антитерористичній операції на сході України [4].

Важливо відмітити, що однією з переваг криміналістичних ДНК обліків є можливість ідентифікації особи навіть при отриманні невеликої кількості біологічного матеріалу ДНК-профілю, за умови дотримання всіх вимог до аналізу. Що, в свою чергу, є важливим інструментом криміналістичного забезпечення розслідування злочинів [4].

Як свідчать дані, генетичні обліки допомагають не тільки в розкритті злочинів шляхом викриття злочинця, а й відсівають тих осіб, які після перевірки, є непричетними до скоєного діяння.

Хоча аналіз ДНК на сьогодні безперечно «виграє» у багатьох інших методів криміналістики, він теж не досконалий.

Слід зазначити, що через недостатність профілів у базі та величезну чергу зразків, які чекають свого встановлення за системою STR-локусів [9], ускладнюється та затягується робота слідства. Можливості існуючих лабораторій в Україні не задовольняють потреби правоохоронних органів у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Крім того, законодавчо не врегульовано й генотипування певних категорій осіб для створення ДНК-обліку. Повільне наповнення бази є ще однією проблемою в даній сфері. До того ж, не можливо обмежувати базу кримінальних генетичних осіб тільки особами, засудженими за скоєння кримінальних правопорушень. Така реєстрація буде сприяти виявленню злочинців тільки в разі, якщо дана особа опиниться на волі і знову скоїть кримінальне діяння. Перелік осіб, які підлягають обов'язковому генетичному типуванню та внесенню до обліку генетичних ознак людини, повинен бути максимально розширений.

У Європі та Сполучених Штатах звертають увагу на ще один мінус криміналістичних обліків генетичних ознак людини, пов'язаний з втручанням в особисте життя людини та порушенням

його приватності. Борці за права людини побоюються, що генетична інформація злочинців і осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, може потрапити в треті руки і потім використовуватися неналежним чином [1].

Висновки. Викладене вище дозволяє зробити такі висновки. Обмін інформацією завжди був вирішальним для успішного правозастосування. ДНК-обліки тільки починають слугувати цінним інструментом для слідчого розслідування, але в перспективі їх ефективність буде зростати, коли розмір бази даних збільшиться, а недоліки будуть усунені.

Безперечно, створення криміналістичних обліків генетичних ознак людини сприяло проведенню генетичного аналізу отриманих на місці злочину біологічних зразків, що багато в чому спростило роботу слідчих. Вони отримали надійний інструмент, що дозволяє ідентифікувати злочинця або його жертву, добувати незаперечні докази і розкривати злочини.

Однак, для ефективності використання даного методу варто подбати, насамперед, про нормативно-правову та матеріально-технічну бази, які забезпечать ефективне функціонування ДНК-обліків та нададуть можливість надійно зберігати і використовувати інформацію обліків винятково в інтересах протидії злочинності.

Список літератури:

1. Machado H., Granja R. DNA Databases and Big Data. *Forensic Genetics in the Governance of Crime*. Palgrave Pivot, Singapore. 2020. Pp. 55–57. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-15-2429-5_5
2. Перепечина І.О. Идентификация личности при исследовании объектов биологического происхождения и проблема достоверности данных. *Современное состояние и развитие криминалистики: Совместный российский-украинский проект* / за ред. Н.П. Яблокова и В.Ю. Шепитько. Харьков, 2012. С. 82–98.
3. Кривда Г.Ф. Особливості виділення та характеристика ДНК із слідів біологічного походження. *Вісник наукових досліджень*. 2002. № 4. С. 138–140.
4. Атаманчук В.М., Волошин О.Г. Идентификация неопознанных трупів методом ДНК-анализу з метою отримання інформації про особу. *Актуальні питання криміналістики*. 2019. С. 47–51.
5. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС затверджена наказом МВС України від 10.09.2009 року № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 22.08.2020).
6. Panneerchelvam, S., Norazmi M.N. Forensic DNA profiling and database. *The Malaysian journal of medical sciences. M-JMS*. 2003 № 2. P. 20.
7. Никифорчук Д.Й., Чемерис Д.Д., Ручка Ю.І., Никифорчук В.Д. Актуальні проблеми розшуку безвісти зниклих неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статеві свободи та статеві недоторканості дітей, шляхи їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 червня 2020 р.). Київ, 2020. С. 217–219.
8. Перепечина І.О. Эффективность ДНК-анализа при раскрытии и расследовании преступлений. *Вестник Московского университета МВД России*. 2017. № 2. С. 80–81.
9. Amankwa A.O., Mc. Cartney C. The effectiveness of the UK national DNA database. *Forensic Science International: Synergy*. 2019. Vol. 1. Pp. 45–55.
10. Драчук С.М., Хлань В.Г. Міжнародний та національний досвід використання ДНК досліджень в судово-експертній та криміналістичній практиці: порівняльно-правовий аналіз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. № 61. С. 541–549.

References:

1. Machado, H., & Granja, R. (2020). DNA Databases and Big Data. *Forensic Genetics in the Governance of Crime*. Palgrave Pivot, Singapore, pp. 55–57. doi: https://doi.org/10.1007/978-981-15-2429-5_5
2. Perepetchina, I.O. (2012). Identifikatsiya lichnosti pri issledovanii ob'ektov biologicheskogo proishozhdeniya i problema dostovernosti dannyih. [Personal identification in the study of objects of biological origin and the problem of data reliability]. *Sovremennoe sostoyanie i razvitie kriminalistiki: Sovmestnyiy rossiysko-ukrainskiy proekt*, pp. 82–98.
3. Kryvda, H.F. (2002). Osoblyvosti vydilennia ta kharakterystyka DNK iz slidiv biolohichnoho pokhodzhennia [Osoblyvosti vydilennia ta kharakterystyka DNA iz slidiv biolohichnoho pokhodzhennia]. *Visnyk naukovykh doslidzhen*, vol. 4, pp. 138–140.
4. Atamanchuk, V.M., & Voloshyn, O.H. (2019). Identifikatsiia nevpiznanykh trupiv metodom DNK-analizu z metoiu otrymannia informatsii pro osobu. Aktualni pytannia kryminalistyky [Identification of unidentified corpses by DNA analysis to obtain personal information]. *Current issues of criminology*, pp. 47–51.
5. Instruktziia z orhanizatsii funktsionuvannia kryminalistychnykh oblikiv ekspertnoi sluzhby MVS zatverdzhena nakazom MVS Ukrainy vid 10.09.2009 roku № 390 [Instruction on the organization of the functioning of forensic

- records of the expert service of the Ministry of Internal Affairs approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated September 10, 2009 № 390]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (accessed: 22.08.2020).
6. Panneerchelvam, S., & Norazmi, M.N. (2003). Forensic DNA profiling and database. *The Malaysian journal of medical sciences: MJMS*, vol. 2, p. 20.
 7. Nykyforchuk, D.Y., Chemerys, D.D., Ruchka, Yu.I., & Nykyforchuk, V.D. (2020). Aktualni problemy rozshuku bezvisty znyklykh nepovnolitnikh osib. [Actual problems of search for missing minors]. Proceeding of the Aktualni problemy dosudovoho rozsliduvannia ta sudovoho rozghliadu zlochyniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti ditei, shliakhy yikh vyrishennia: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Ukraine, Kyiv, June 19, 2020). Kyiv, pp. 217–219.
 8. Perepechina, I.O. (2017). Effektivnost DNK-analiza pri raskrytii i rassledovanii prestupleniy. [The effectiveness of DNA analysis in the detection and investigation of crimes]. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii*, vol. 2, pp. 80–81.
 9. Amankwaa, A.O., & McCartney, C. (2019). The effectiveness of the UK national DNA database. *Forensic Science International: Synergy*, vol. 1, pp. 45–55.
 10. Drachuk, S.M., & Khlan, V.H. (2016). Mizhnarodnyi ta natsionalnyi dosvid vykorystannia DNK doslidzhen sudovo-ekspertnii ta kryminalistychnii praktytsi: porivnialno-pravovy analiz [International and national experience in the use of DNA research in forensic and forensic practice: a comparative legal analysis]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*, vol. 61, pp. 541–549.